

Un hrisov domnesc inedit de la începutul secolului al XVII-lea din Ștefănești—Gorj

GHEORGHE N. NICHIFOR
DORINA C. NICHIFOR

La începutul secolului al XVII-lea, după eforturi îndelungate, Poarta otomană a reușit să-și restaureze dominația asupra Țărilor Române. Se constată, în aceste condiții, o mai intensă pătrundere în țară a elementului grecesc și, în același timp, reacția boierilor pământeni, amenințați să-și piardă pozițiile.

Pe de altă parte, se evidențiază și acțiunile unor domni care au ridicat steagul luptei pentru independență. Din rândul lor s-a impus Radu Șerban, domn al Țării Românești în 1601 și 1602—1611¹, fiul unic al lui Radu postelnic și al jupânesei Maria, născut în satul Mironești, de pe malurile Argeșului. A primit numele de Șerban probabil în amintirea străbunicului său Șerban, „banul de Izvorani, cel care se ridicase împotriva lui Radu Paisie, solicitând tronul Țării Românești. Discutabilă deci genealogia pe care ne-a lăsat-o Alexandru Vodă și fiu al lui Șerban, un alt fiu al lui Neagoe”². Explicația rezidă în faptul că ideea dinastică era foarte puternică la începutul secolului al XVII-lea³.

Caracterizat de cronicarul Matei al Mirelor ca un „om mintos, viteaz, bun, blând și plin de omenie”⁴, Radu Șerban a reluat, pe alt plan și în alte condiții, istoria lui Mihai Viteazul. Se apreciază că domnia sa războinică a contribuit, prin apărarea independenței țării, prin slăbirea jugului otoman, la dezvoltarea economică și culturală a Țării Românești în secolul al XVII-lea.

Dobândește tronul cu ajutorul boierilor Buzești, considerați „făcători de domni”⁵, după ce până atunci deținuse dregătoria de paharnic⁶. A purtat lupte cu tătari (1602), cu turcii (1602) și cu Moise Secuiul (1603), devenind ca și Mihai Viteazul, cu patru ani în urmă, stăpânul Transilvaniei, pe care dorea să o folosească în lupta împotriva Imperiului otoman. Va pre-

¹ Vezi pe larg, despre domnia lui Radu Șerban la Traian Mutașcu, *Radu Șerban*, București 1978; Idem, *Arta militară în Țara Românească la începutul secolului al XVII-lea sub Radu Șerban*, București, 1961; Matei D. Vlad, *Istoria medie a României* (sec. al XVII-lea și începutul sec. al XVIII-lea), București, 1979 p. 50—54; Constantin Șerban, *Legăturile politice între cele trei țări române, în prima jumătate a secolului al XVII-lea*, în „Studii și articole de istorie”, XLIII — XLIV, 1981, p. 69—70.

² Al. Ștefulescu, *Mănăstirea Tismana*, București, 1909, p. 153.

³ Matei D. Vlad, *op. cit.*, p. 51.

⁴ Mihai Berza, *Pentru o istorie a vechii culturi românești*, București, 1985, p. 53.

⁵ *Istoria României*, vol. II, București, 1962, p. 1005.

⁶ *Ibidem*, vol. III, București, 1964, p. 54.

fera însă pecea cu sultanul Ahmed I (1603—1617), obținând ca tributul țării să scadă de la 155.000 de galbeni la 32.000, păstrând bune relații și cu imperiului.

Fiind atacat de Gabriel Bathory, principele Transilvaniei, la începutul anului 1611 va trece în Moldova pentru ajutor, reușind să obțină o strălucită victorie la Brașov și să devină pentru a doua oară stăpân al Transilvaniei. Între timp o puternică oaste turco-tătărească ocupă Țara Românească, domnitorul îndreptându-se către Viena, de unde nu se va mai întoarce nicio dată în scaunul țării.

În plan economico-social ceea ce caracterizează această perioadă este adâncirea procesului transformator în domeniul relațiilor agrare, lărgirea nemaiîntâlnită până atunci a producției meșteșugărești și a extracției miniere, precum și învierea vieții orășenești și, ca un rezultat imediat al acestora, amplificarea vieții culturale.

Analiza documentului

Veacul al XVII-lea marchează modificări profunde în structura relațiilor feudale. Pe măsură ce stăpânii de pământ sunt atrași din ce în ce mai mult în relațiile marfă-bani, pe măsură ce se înlătură treptat caracterul de izolare al domeniului feudal, boierii vor căuta să-și mărească rentabilitatea domeniilor cât mai mult posibil. Acestea cresc prin rășluirea pământului obștilor sătești, după cum sporește și rezerva feudală prin știrbirea loturilor țărănimii aservite.

În istoria românească medievală obștea sătească a jucat un rol deosebit de însemnat. Sub forma satelor de moșneni și răzeși, ea s-a menținut în decursul secolelor, fiind un element de unitate și continuitate. În urma stratificării obștii din interior, precum și datorită sistemului de acordare a daniilor domnești, va începe procesul de dezagregare al obștii, care în cursul secolului al XVII-lea va deveni din ce în ce mai vizibil⁷. Destrămarea obștii se va face încălcându-se sistemul stăpânirii în devălmășie, vânzându-se delnițele din sat unor străini în afară de obște.

În cazul documentului de față, Radu Șerban întărește lui Stanciu și urmașilor săi ocină la Ștefănești, pe care acesta a cumpărat-o de la un alt Stanciu și Badea. În evul mediu, oricare ar fi cauza care a motivat intervenția domnului, formula este totdeauna aceeași, în sensul că actul este calificat drept „danie” și „miluire”⁸, cum se întâmplă și în acest caz.

Același Stanciu cumpără 9 ogoare de pământ de la logofătul Căzan. Suntem îndreptățiți să credem că documentul din 27 februarie 1611, semnalat de Al. Ștefulescu, prin care Radu Șerban confirmă marelui sluger Pătru „stăpânire peste jumătate din averea lui Căzan din Baia de Fier, Ciuperceni, Alun, Ștefănești (sublinierea noastră) și din țigănie”⁹, completează pe cel adus de noi în discuție.

Peste un an, la 7 februarie 1612, Radu Mihnea „dă împuternicire lui Preda, mare sluger, să ia moșiile lui Căzan pentru datorie”¹⁰, iar din 1615

⁷ V. Costăchel, P. P. Panaitescu, A. Cazacu, *Viața feudală în Țara Românească și Moldova (sec. XIV — XVII)*, București, 1957, p. 83—89.

⁸ I. C. Filitti, *Opere alese*, București, 1985, p. 266.

⁹ Al. Ștefulescu, *Gorjul istoric și pitoresc*, Târgu Jiu, 1906, p. 4.

¹⁰ *Ibidem*.

ne parvine o informație prin care copiii clucerului Radu Buzescu acceptă moșnenilor căzănești, să se răscumpere, „să fie iarăși cneji”¹¹. Întrezărim aici un destin dramatic al urmașilor aceluia Căzan Spătarul, care venise din Argeș în Gorj¹², urmași care, din motive ce până acum ne scapă, au fost deposedați de pământurile lor.

„Și apoi a cumpărat Stanciu ocină de la Bârzei de la Vlădaia, partea ei toată de pretutindeni, pentru 1500 aspri gata”. Am extras acest fragment pentru a avansa ideea că documentul coboară atestarea documentară a localității Bârzei, despre care Al. Ștefulescu spunea că este cunoscut de pe la 1767 sub numele de Bârzeni¹³.

Domnul întărește, de asemenea, ocina pe care Lupul a cumpărat-o de la Pătru și Socol din Ștefănești pentru 600 aspri, 2 cai buni, o vacă, un bou și un porc gras, precum și de la Moneasa din Albeni pentru 3000 aspri. Se constată obiceiul feudal muntenesc de a efectua plata moșiilor fie în bani, fie în bani și lucruri, existând, dar nu în cazul de față, și varianta prețului în lucruri¹⁴.

Observăm și un schimb de moșie contra unei jumătăți din vadul de moară între Lupu și un anume Oprea, dovadă a sporirii rolului economic în zonă al primului.

În ceea ce privește Moneasa de la Albeni, credem că are legătura cu acel Monea din Ciucu, amintit într-un hrisov din 12 aprilie 1613, când i se întărea fiului său Ursu moșie în Albeni¹⁵, aceasta în condițiile în care s-a aplicat obiceiul înfrățirii. Actul înfrățirii s-a practicat în evul mediu pentru a se evita ca moșia să fie împărțită numai între fii și pentru a permite și fetelor să poată veni la succesiune¹⁶.

Despre Albeni documentele amintesc cu mult înainte de 1609. Avem cunoștință despre această localitate încă din 1486, când domnul Vlad Călugărul confirmă „lui Roman și Jitian cu frații săi și verii lor” stăpânire peste Albeni și alte sate¹⁷.

În documentele vechi se amintește la orice vânzare de moșie că aceasta s-a făcut cu știrea rudelor și a megieșilor din „sus și din jos”, în virtutea dreptului de protimis. Acesta era un drept real, de preferință, care aparținea rudelor și vecinilor unor vânzători de imobile¹⁸. În cazul nostru, Stanciu și Lupul au adus ca martori în fața cancelariei „credincioși și buni megieși și stăpâni”, Iovan Pătru, Baico, Stănișlav, Radu și Dragotă, „care sunt de față când s-a scris cartea de moștenire”.

Megiaș, de la medja, hotar, însemnează vecin de hotar, răzoraș, fiind numiți, în felul acesta, proprietarii care apar în raporturi de vecinătate cu alți proprietari¹⁹. De multe ori se întrebuițează în același document amân-

¹¹ I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 314.

¹² Al. Ștefulescu, *Gorjul istoric...*, p. 3.

¹³ *Ibidem*, p. 303.

¹⁴ Vladimir Hanga, *Istoria statului și dreptului românesc*, vol. I, București, 1957, p. 457.

¹⁵ Al. Ștefulescu, *Gorjul istoric...*, p. 365–366.

¹⁶ Vladimir Hanga, *op. cit.*, vol. I, p. 464–465.

¹⁷ Al. Ștefulescu, *Gorjul istoric...*, p. 363–364.

¹⁸ *Ibidem*, p. XXXIII–XXXIV.

¹⁹ I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 252.

doi termenii, de boieri și megieși, pentru desemnarea aceluiași persoane²⁰, cum se procedează și în acest caz.

Oricare ar fi proveniența proprietăților, ele se numesc otine sau ocine, de la otăți, tată, moșteniri sau care devin moșteniri. „De aceea — spune documentul — am dat domnia mea ca să le fie aceasta ocină și ohabă și fiilor și nepoților și strănepoților lor și de nimeni neclintit după porunca domniei mele”²¹.

Din partea domnului apar ca martori câteva nume de boieri bine cunoscuți în epocă: clucerul Radu Buzescu, marele vornic Cernica, marele logofăt Lupu, vistiernicul Nica, stolnicul Bărcan, comisul Gligorie, paharnicul Stanciu, marele postelnic Leca. Pe unii din ei îi întâlnim și în alte documente legate de județul Gorj, emise la curtea lui Radu Șerban²². Se detașează Radu Buzescu, mare clucer între anii 1595—1600 și 1602—1610²³, legat prin moșile pe care le deținea și de melegaurile gorjene, inclusiv de orașul Târgu Jiu²⁴.

Și scriitorul Gherghie este o figură cunoscută la cancelaria domnească, scrisul său, frumos caligrafiat, aflându-se și pe alte documente din această perioadă. Hrisovul de față demonstrează că, deși limba română începe să se afirme în cultură, totuși cea slavonă a continuat să predomine, mai ales în actele publice. Marele istoric al literaturii române, George Călinescu, referindu-se la această scriere arăta sugestiv că „fondul slav izbește numaidefât”, simțindu-se că asemenea documente emană de la o clasă conducătoare.

Domnul Radu Șerban a emis în reședința sa de la Târgoviște și alte documente referitoare la Gorj²⁵. El a avut chiar și o moșie la Runcu pe care a trecut-o, prin cumpărare, fraților Buzești²⁷. Nu este exclus ca sigiliul său octogonal, despre care avem știre²⁸, să se fi aplicat și pe alte documente, până acum necunoscute.

Concluziile care țin loc de încheiere și care se desprind din analiza acestui document, nevalorificat până în prezent, sunt următoarele: 1. Contribuie la lărgirea cunoștințelor despre procesul de feudalizare a societății românești la începutul secolului al XVII-lea, în condițiile diminuării rolului obștilor sătești. 2. Plasează mai devreme atestarea documentară a localităților Bârzei și Ștefănești din județul Gorj. 3. Îmbunătățește nivelul cunoștințelor noastre despre rolul și locul județului Gorj în evul mediu. 4. Confirmă autenticitatea unor categorii ale dreptului feudal (protimis, înfrățire, drept de moștenire etc.).

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Ibidem*, p. 266.

²² *Ibidem*, p. 310, 313; Al. Ștefulescu, *Mănăstirea Tismana...*, p. 293—295.

²³ *Mihai Viteazul în conștiința europeană*, vol. III, București, 1984, p. 512.

²⁴ Al. Ștefulescu, *Încercare asupra istoriei Târgu-Jiului*, București, 1899, p. 28.

²⁵ G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini și până în prezent*, ed. II, București, 1985, p. 8.

²⁶ Al. Ștefulescu, *Mănăstirea Tismana...*, p. 74. Idem: *Gorjul istoric...*, p. 114, 133, 193—194, 207—224.

²⁷ Idem, *Gorjul istoric*, p. 167.

²⁸ Dan Cernovodeanu, *Știința și arta heraldică în România*, București, 1977, p. 222—223.

1609 februarie 4, Târgoviște. Hrisov prin care Radu Șerban, domnul Țării Românești întărește lui Stanciu și fiilor săi ocină la Ștefănești-Gorj.

† Мл(с)тїю бжїю Іw Рад(а)у(л) воєв(д)а и Г(с)днѣ въско землѣ вѣнгр(ш) владѣнскою, вноу(х) поєвѣн(г) Іw Бръѣра(ѣ) воєво(д)а. Дават(ь) г(с)дво ми сїю повел(ѣ)нїю г(с)дѣ ми Стан(н)цоло(в) сѣ(с) споєн(с), Стан(н)ц(ѣ) прѣпѣ(с)тїт, юкож да мѣ е(ст) ш(ц)нѣ 8 Шефѣн(ш), дѣ(л) Бадѣ(в) и Стан(н)цоло(в) вѣса, вари еанка се (Х)тѣ(т) и(з)ера(т) ш(т) поля и ш(т) ш(м) и ш(т) во(д) и ш(т) сѣ(Х) и ш(т) палн(н) и ш(т) сѣдалн(ш) и ш(т) посѣ(д)лї ш(т) по вѣсо(м) Хотаро(в) поєвѣн(г) поєвѣн(л) е(с)т Стан(н)цоло(л) ш(т) на(д) Бадѣ и ш(т) стан(н)цоло(л) за хѣ (5600) аспри готѣ(в)ни пак поєвѣн(л) Стан(н)цоло(л) ви(ш) рѣ(Х) .Ѡ. нивн ш(т) на(д) Бръѣра(н) аш(г) за е(д)на конн(л). Й па(к) поєвѣн(Х) Стан(н)цоло(л) ш(ц)нѣ 8 Бръѣра ш(т) на(д) вѣ(д)ѣ дѣ(л) ин вѣса ш(т) посѣ(д)лї за 4ѣ аспри готѣ(в). И па(к) поєвѣн(Х) Лѣн(л) и <ш(ц)нѣ> 8 Шефѣн(ш) ш(т) на(д) Пѣтрѣ и ш(т) на(д) Бокш(л) дѣл(н)м вѣскѣ ш(т) по вѣсо(м) Хотаро(в) за две конн(л) добре и за е(д)на кра(в) и .а. во(л) и за .х. .д(с.) <и едн(н) свн(н) тѣл(с)т> и па(к) поєвѣн(Х) ш(ц)нѣ 8 Я(л)бѣнн ш(т) на(д) Мшнѣсѣ али ш(т) дѣ(л) ин три дѣ(лн) ш(т) по вѣсо(м) Хотаро(в) за г а(с)при готѣ(в). И па(к) да е(с)т Борн ш(ц)нѣ <8 цн(н)ѣ> дѣ(л) Башѣ(с) Стан(н)цоло(л) вѣса ш(т) посѣ(д)лї и сѣ(с) виногра(дѣ) поєвѣн(л) дѣ(л) ю е(с)т прѣнїю вѣ(л) ю е(с) Башѣ(с) Стан(н)цоло(л)... сїю ви(ш) ре(ц)нѣ ш(ц)нѣ и па(к) сѣтровн(л) е(с)т <Лѣн(л)> прѣменнїе сѣ(с) Ѡпрѣ(ѣ) тере дѣ(л) е(с)т Лѣн(л) Ѡпрѣ(в) половн(н) за виногра(д) а Ѡпрѣ(ѣ) дѣ(л) е(с)т Лѣн(л) по(л)вн(ш) ш(т) (ѣ)днѣ брозѣ за воднн(ц) и па(к) поєвѣн(Х) Лѣн(л) ш(т) на(д) Я(л)баре(н) .Г. нивн за .а. во(л) <ш(ц) прѣнїю(л)> пнн днн стра(г) Янз(н)дрѣ воєво(д)а а пото(м) кѣ(д)а е(с)т сѣ(д) а Стан(н)цоло(л) и Лѣн(л) шнн прѣдо(л) прѣ(д) г(с)дѣ ва ми тере Сѣвѣ(ш) и свѣ(д)тѣ(л)ствѣн(л) сѣ(с) добре мѣгн(ш) на н(м) ш(т) Сѣвѣ(ш) Дръжа(н) ш(т) Хѣвали Юва(н) и Пѣ(т)рѣ(ѣ) и Балан(н) и Стѣнн(с)ла(л)е и ш(т) Бокнѣ Радѣ(л) и ш(т) Кѣ(д)лїмн(ѣ) Драго(т) како сѣ(с)т изѣнн изѣбѣн(л) кннѣ н(м) за дѣ(д)лїнн еж вѣш сѣ(тѣ) писамн на(д) сїе ви(ш) ре(ц)нѣ ш(ц)нѣ сѣ(с) ра(д)лї дѣдо(л) г(с)дѣ ва ми юн(ж) да е(с)т ш(ц)нѣ и вѣ шѣ(с) и сновн(м) и вѣн(л)ѣ(с) и прѣвѣн(ѣ)то(м) х сн и ш(т) нн(л)ѣ(ж) нн(л)ѣнннн по шрн(з)мо г(с)дѣ ва ми сѣ(ж) 8 бо и свѣ(д)тѣ(л)ю поставл(ѣ) Хо(л) г(с)дѣ ва ми жѣпа(н) Ра(д)у(л)а као(ш) Бѣвѣ(с)нѣ(л) и жѣпа(н) Цѣрнн(л)кѣ вѣннн двѣ(р)ннн и жѣпа(н) Лѣн(л) вѣннн лѣ(г)ѣ(тѣ) и Нн(л)кѣ ви(с)т(ю)р(л) и Имѣрѣ(ѣ) спл(т) и Бръѣра(н) сто(л)нн(к) и Гангорѣ(л) коєн(с) и Стан(н)цоло(л) пѣ(л) и жѣпа(н) Лѣн(л) вѣннн по(с)тѣ(л)нн(к). Н(с) Лѣн(л) вѣннн л(ш)гѣ(т). Й а(з) Гѣрѣ на(л)н(с)а(л) вѣ сто(л) гра(д)у(л) Трѣ(г)вн(ш) м(с)ца фѣ(р) .д. днн а ш(т) Я(л)ама до ннѣ вѣ лѣ(т) зрѣ

† Іw Рад(а)у(л) воєво(д)а
мл(с)тїю бжїю Г(с)днѣ

Traducere

+ Din mila lui Dumnezeu, Io Radu Voievod și domn a toată Țara Ungrovlahiei, nepotul răposatului Io Basarab Voievod. Dă domnia mea această poruncă a domniei mele lui Stanciu și cu fiii săi ciți Dumnezeu îi va dărui ca să-i fie ocină la Ștefănești partea lui Badea și Stanciu toată, oricît se va alege din cîmp și din pădure și din apă și din uscat și din munte și din vatra satului și de pretutindeni, de peste tot hotarul, pentru că a cumpărat el Stanciu de la Badea și de la Stanciu pentru 5.600 aspri gata. Și apoi a cumpărat Stanciu mai sus zis nouă ogoare de pămînt de la Cîzan logofăt pentru o iapă. Și apoi a cumpărat Stanciu ocină de la Birzei de la Vlădaia partea ei toată de pretutindeni pentru 1.500 aspri gata. Și apoi a cumpărat Lupu ocină la Ștefănești de la Pătru și de la Socol, partea lor toată de peste tot hotarul pentru doi cai buni și pentru o vacă și un bou și 600 aspri <și pentru un porc gras>. Și apoi a cumpărat ocină la Albeni de la Moneasa dar din partea ei trei părți de peste tot hotarul pentru 3.000 de aspri gata. Și apoi să-i fie Sorei ocină la Cincu partea tatălui său Stanciu toată de pretutindeni și cu via pentru că i-a dat de zestre... tatăl ei Stanciul... această mai sus zisă ocină. Și apoi a făcut Lupul schimb cu Oprea, ca să dea Lupul lui Oprea jumătate din vadul de moară. Și apoi a cumpărat Lupu de la Alban trei ogoare pentru un bou încă dinainte vreme, din zilele bătrînului Alexandru Voievod.

Iar apoi, cînd a fost acum iar Stanciul și Lupul au venit ei înaintea domniei mele de au spus și au mărturisit cu megieși buni anume din Scăuiari Drăjan, din Hubavi Iovan și Pătru și Baico și Stănilav și din Scoică Radul și din Vladimîr Dragotă cum că au rupt și pierdut cărțile lor de moștenire care au fost scrise pentru aceste mai sus zise ocine. De aceea am dat domnia mea ca să le fie această ocină și ohabă fiilor și nepoților și strănepoților lor și de nimeni neclintit după porunca domniei mele. De aceea și martori am pus domnia mea, jupan Radu clucer Buzescu și jupan Cernica mare vornic jupan Lupu, mare logofăt și Nica vistiernic și Mirzea spătar și Bărcan stolnic și Gligorie comis și Stanciu paharnic și Jupan Leca mare postelnic și ispravnic Lupu mare logofăt. Și eu Gherghie am scris la cetatea de scaun din Târgoviște în luna februarie patru zile și de la Adam încoace în anul 7117 < 1609).

Io Radu voievod din mila lui Dumnezeu, Domn.

Original pergament, monogramă, semnătură autografă, sigiliu timbrat.